

## הרב חנוך וקסמן פרשת יתרו

ואמנם, מעשי העם בשמעם את דברי ה' מעידים על  
הבעייתיות שבהדגשת מצות ההגבלה:

וְכָל הָעָם רֵאִים אֶת הַקּוֹלֶת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל  
הַשֹּׁפָר וְאֵת הַהָר עֲשׂוֹן, וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ  
מֵרָחֵק. וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה - דַּבֵּר אֵתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה,  
וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱ-לוֹהִים פֶּן נָמוּת. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל  
הָעָם - אֵל תִּירָאוּ, כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוּת אֶתְכֶם בָּא  
הָאֱ-לוֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי  
תַחֲטְאוּ. וַיַּעֲמֵד הָעָם מֵרָחֵק, וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֶרְפֶּל  
אֲשֶׁר שָׁם הָאֱ-לוֹהִים.

העם לא מנסה "לראות" את ה' כלל ועיקר. הוא רק מנסה  
לברוח ממראה השכינה המתגלה בראש ההר. בני ישראל  
רוצים להתרחק, ומבקשים ממשה לתווך בינם לבין הקב"ה.  
לאור התנהגות צפויה זו, מדוע חזר הקב"ה על מצות  
ההגבלה מייד לפני מתן תורה - והלא ברור היה שאין סכנה,  
ולו הזעירה ביותר, שמישהו ינסה "לראות" את ה'?

### ב. מתי הגיעו ישראל להר סיני לראשונה?

סיפור מעמד הר סיני מתחיל בהגעת בני ישראל למדבר  
סיני: "וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַר סִינִי וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר, וַיִּחַן  
שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר" (י"ט, ב). ממבט ראשון, נראה שבני  
ישראל מגיעים למקום חדש, שלא היו בו מעולם.

אמנם, הדבר אינו מדוייק: ההר הזה, שעליו ירד ה' ונתן את  
עשרת הדיברות, הוא הר שמשה כבר ביקר בו בעבר.  
במעמד הסנה, ה' אמר למשה שהאות לאמיתות שליחותו  
תהיה שישראל יעבדו את ה' באותו מקום שבו נגלה אליו  
ה' לראשונה (ג', יב), ומכאן שמעמד הר סיני התרחש באותו  
ההר שבו התרחש מעמד הסנה. במילים אחרות, משה הביא  
את ישראל למקום שבו פגש את ה' לראשונה - להר הסנה.  
השם "סנה", המופיע כשם השיח בסיפור הסנה הבוער, אינו  
אלא משחק מילים על השם סיני, שמו האמיתי של המקום.

למעשה, אף בני ישראל היו עוד קודם לכן בהר סיני. סיפור  
הסנה פותח בכך שמשה מוביל את צאן חותנו אל "הר  
הא-לוהים חורב" (ג', א), ואכן - בהמשך ספר שמות ובספר  
דברים, הר סיני נקרא גם "הר חורב" (ל"ג, ו; דברים א', ו;  
ד', י; ה', ב-ה). חורב, אפוא, הוא שמו של ההר, או לכל  
הפחות - שמו של המדבר שבו מצוי ההר. והנה, עוד כאשר  
שהו ישראל ברפידים, הם רבו עם משה, ניסו את ה', דרשו  
מים והטילו ספק בנחיצות יציאתם ממצרים (י"ז, ב-ג). ריב  
זה הסתיים כאשר משה היכה בסלע והוציא לעם מים,  
ובאותו מעמד נאמר:

הֲנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב, וְהִכִּיתָ בַצּוּר  
וַיֵּצֵאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם; וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי  
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. (י"ז, ו)

כפי שכבר הסבירו הרמב"ן ואברבנאל, הקב"ה ציווה על  
משה להמשיך מעט במסע, ולנוע קדימה אל חורב (שהוא  
הר סיני). משה כבר מכיר את ההר, שהרי שם התגלה אליו

## מִי סִינִי

### א. מדוע הודגשה מצות ההגבלה?

סמוך לפני מתן עשרת הדיברות, נותן ה' למשה כמה  
הוראות אחרונות. לאחר הדיונים המקדימים ("א, ג-ט)  
ושלושת ימי ההגבלה (שם, י-טו), ואחרי שמשה כבר מוביל  
את העם אל ההר ועולה אליו בעצמו, ה' מורה לו לרדת:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, רֵד הַעֵד בְּעַם פֶּן יִהְרָסוּ אֶל ה'  
לְרֵאוֹת וַיִּנְפֹּל מִמֶּנּוּ רֶב. וְגַם הַלְּהַנִּים הַנִּגְשִׁים אֶל ה'  
יִתְקַדְּשׁוּ פֶן יִפְרָץ בְּהֶם ה'. (שם, כא-כב)

הוראות אלו מפתיעות מעט. ככלות הכול, ה' כבר אמר  
למשה להגביל את ההר (שם, יב). העם כבר קיבל הוראה  
שלא לעלות בהר ושלא לנגוע בקצהו, ולמד גם שהפרה של  
הוראה זו גוררת עונש מוות (שם, יב-יג). מדוע, אם כן, ה'  
מוצא לנכון לחזור על האיסור שנית?

ואכן, תגובתו של משה עומדת על תמיהה זו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה  
אֶל ה', לֹא יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל הַר סִינִי, כִּי אֵתָּה הַעֲדַתָּה בְּנֹו  
לֵאמֹר הַגְּבִל אֶת הָהָר וְקִדְּשָׁתוֹ" (שם, כג). בתגובה, ה' חוזר  
על ההוראה פעם נוספת:

וַיֹּאמֶר אֲלֵיו ה' - לָךְ רֵד, וְעֲלִיתָ אֵתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ,  
וְהַלְּהַנִּים וְהָעָם אֵל יִהְרָסוּ לַעֲלֹת אֶל ה' פֶּן יִפְרָץ בָּם.  
(שם, כד)

משה, העבד הנאמן - ועתה גם העבד הנזוף, יורד אל העם  
ומעביר להם את הוראותיו של הקב"ה.

אולי למשה היה קל לקבל את ההוראות גם בלי להבין  
אותן, אך לנו, הקוראים, הדבר קשה הרבה יותר. החזרה על  
ציווי ההגבלה ועל איסור העלייה אל ההר נראית כחזרה  
שלא במקומה. אנו מצפים שמשה יקבל את התורה מייד  
לאחר עלייתו להר, אך במקום תורה שלמה אנו מוצאים רק  
איסור אחד - את איסור ההגבלה. תמיהה זו רק מתעצמת  
לאור העובדה שמיידי אחרי החזרה על האיסור, בלי הקדמה  
ובלי לספר שמשה עלה בחזרה אל ההר, מביאה התורה את  
עשרת הדיברות (כ', א).

למעשה, ציווי ההגבלה הוא בעייתי כשלעצמו. בכל פרק  
י"ט, העם מוזהר שוב ושוב שלא לנסות "לראות את ה".  
בניגוד מתמיה לכך, התורה מספרת שהעם "חרד" כאשר  
הרעמים, הברקים והערפל ירדו על ההר, ושמשה היה צריך  
לעבוד די קשה כדי "להוציא" את העם לקראת פגישתו עם  
הקב"ה (י"ט, יז). לא סביר, לכאורה, שאותם אנשים רועדים,  
שצריך היה לשכנע אותם שיואילו לעמוד בקרבת-מה להר  
סיני, ינסו לפתע להעפיל את ההר ו"לראות" את ה'.

השם "מסה ומריבה" פירושו ניסיון ומריבה, והוא מתמצת את התייחסותו של משה לאירוע. תלונת העם אינה מתמצית בבקשה לקבלת מים, אלא משקפת ספקות בדבר מציאות ה' בקרב המחנה. אספקת מים סדירה היא אות להשראת שכינה, וטענות על כישלון באספקת המים פירושו חשד לכך שמשה מוביל את העם בכוחות עצמו.

השורש נס"ה מופיע גם במעמד הר סיני: לאחר נסיגת בני ישראל מפחד הברקים, הקולות והלפידים, הם מבקשים ממשה שיעמוד בינם לבין ה'. על כך עונה משה:

אֶל תִּירָאוּ, כִּי לְבַעְבוֹר נְסוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱ-לוֹהִים וּבַעְבוֹר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תַחֲטְאוּ. (כ', יז)

כמו בסיפור מסה ומריבה, אף במעמד הר סיני יש ניסיון. אלא שהניסיון הוא הפוך: ה' מנסה את העם בסיני, כפי שהעם ניסה אותו במסה.

הקבלה נוספת בין שני הסיפורים היא תוכנית: שניהם עוסקים בבעיית השראת השכינה בתוך העם. סיפור מסה ומריבה עוסק בהיעדר השכינה, ואילו סיפור סיני עוסק בהשראת השכינה לעיני העם.

ניכר, אם כן, שסיפור מסה ומריבה וסיפור סיני דומים זה לזה באופן מפתיע. שניהם מתרחשים בחורב, שניהם מספרים על ניסיון הקשור בהשראת שכינה, ושניהם מתארים את העם במבנה תלת-מעמדי.

## ד. מה פשר ההקבלה?

מהי משמעות ההקבלה בין הסיפורים? אפשרות אחת, העולה מדברי אברבנאל, מקשרת בין המשותף לשני הסיפורים לבין הסמליות של חיים ומוות בסיפור מסה ומריבה.

בפתח סיפור מסה ומריבה, ישראל מוצאים את עצמם במדבר ללא מים (י"ז, א). ייתכן שיתייבשו וימותו בקרוב. בחוסר אמונתם, הם מטילים ספק בה' ובכוחו ומאשימים את משה שהוציאם ממצרים כדי להמית אותם, את ילדיהם ואת מקנם (י"ז, ג). הנס שמחולל משה פותר את בעיית המחייה, ואותו מטה שבו משה ואהרן היכו את היאור והפכו אותו לדם, משמש עתה להפיכת הסלע הדומם למים חיים. המטה שהפך בעבר מים לדם - חיים למוות - יהפוך עתה את המוות שבסלע הצחיח והחרב למים חיים.

היפוך הסמליות של המטה אמור ללמד את ישראל שמשה אינו משתמש בקסמים ובמטה-של-מוות כדי להציל אותם. כפי שה', הכוח העליון, יכול להפוך מים לדם וחיים למוות, כך הוא גם יכול להפוך אבן למים ומוות לחיים. ה', מקור החיים, שוכן במלוא כוחו בקרב ישראל.

זוהי הסיבה, לדעת אברבנאל, שהנס לא התרחש במחנה אלא דווקא בחורב. ה' מבקש לקשר בין תלונת בני ישראל לבין הר סיני, כדי לקשר בין התורה שניתנה בסיני לבין המים - מקור החיים. "אין מים אלא תורה", והר סיני מקושר עם מים. על השאלה "היש ה' בקרבנו אם אין?"

ה' לראשונה. שם, בחורב, היכה משה בסלע והוציא ממנו מים. הר סיני, אפוא, הוא הר חורב, שבו כל עם ישראל - ולא רק משה - כבר פגש את הקב"ה.

## ג. בין מסה ומריבה לבין מעמד הר סיני

שניים מגדולי מפרשינו, הרמב"ן והאברבנאל, הסבירו את סיפור מסה ומריבה באמצעות מזמור ע"ח בתהילים, המתאר את שנות הנדודים במדבר:

וַיּוֹצֵא נֹזְזִים מִסְּלַע, וַיּוֹרֵד כְּנָהְרוֹת מַיִם... הֵן הִכָּה צוֹר וַיְזוּבוּ מַיִם וַנְּחַלֵּם יִשְׁטַפוּ... (תהלים ע"ח, טז-כ)

בעקבות התיאור הכפול במזמור של מים היוצאים מסלע כנהר וכנחל, הרמב"ן מעלה אפשרות (ואברבנאל מקבל אותה) שלמעשה ישראל לא ביקרו בחורב לפני מעמד הר סיני. העם נשאר ברפידיים, ורק משה והזקנים הלכו לחורב. הזקנים ראו בעיניהם את הנס שעשה משה - כיצד הוא מכה בסלע ומוציא ממנו מים, וכל העם ראה רק את הנהר שיצא מהסלע והגיע לרפידיים.

בעקבות זאת, טוען אברבנאל שקיימת הגבלה מעניינת בין סיפור מסה ומריבה לבין סיפור מעמד הר סיני. ההתגלות בסיני נחזתה על ידי שלוש קבוצות בשלוש דרכים שונות: ע"פ התיאור שבסוף פרשת משפטים (כ"ד, א-יא), משה עמד בראש ההר, הכוהנים והזקנים עמדו קצת מאחורי משה, והעם עמד למרגלות ההר. למעשה העם לא ראה דבר, אך הזקנים והכוהנים שימשו כעדים למעמד הנשגב.

למעשה, אותה תבנית מופיעה גם בתיאור הראשון של מעמד הר סיני שבפרשתנו. משה עלה לראש ההר, הכוהנים ניגשו אל ה', ואילו העם אינו רשאי להתקרב אל ההר ולנגוע בקצהו. ההבדל שבין הכוהנים לבין שאר העם ניכר בהבדל שבין האזהרות לשניהם:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה - רַד הָעֵד בְּעַם פֶּן יִהְרָסוּ אֶל ה' לְרֵאוֹת וַנִּפְלַל מִמֶּנּוּ רַב: וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנֹּגְשִׁים אֶל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶן יִפְרָץ בְּהֶם ה'. (י"ט, כא-כב)

העם מזהר "פן יהרסו אל ה' לראות", ואילו הכוהנים מזהרים להתקדש בלבד. שוב, המבנה הוא משולש: משה, הקרובים אליו שיכולים אולי לראות, ולבסוף העם.

אף בסיפור מסה ומריבה, ניכרת חלוקה לשלוש קבוצות: משה, הזקנים והעם (י"ז, ו). כמו במעמד הר סיני, משה פוגש את השכינה בהר חורב, הקרובים אליו מלווים אותו עד הרגע האחרון ורואים את הנס בעיניהם, ואילו העם אינו רואה את משה, את השכינה או את הנס. כאשר הנס מתרחש בהר חורב, העם נמצא עדיין ברפידיים.

הקבלה תוכנית זו מתחזקת לאור שתי הקבלות לשוניות הקיימות בין שני הסיפורים. הפסוק האחרון בסיפור מסה ומריבה הוא:

וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסֵּה וּמְרִיבָה, עַל רֵיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לְאֹמֶר הַיֵּשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין. (י"ז, ז)

מעוניינים בקרבת ה'; כעת, אפילו הברקים והרעמים מפחידים אותם. מייד כאשר הם שומעים את קולו של ה' - הם בורחים. כך מבינים ישראל את חוסר התוחלת שבגישתם הקודמת, ואת חוסר הטעם שבדרישתם להשראת שכונה מתמדת. הם מבינים את הצורך בריחוק מסויים מהשכינה ובתיווכו של משה.

## לעיון נוסף

1. קראו שוב את כ', טו-יז. האם ישראל "נכשלו" בסיני? האם כך עלינו להסיק מן הפסוקים הנ"ל ומן השיעור? נסו להשתמש במקורות אלו:

(א) קראו שוב את י"ט, ג-ט. האם יש שתי בחינות שונות ונפרדות למעמד הר סיני? לאור זה, קראו את כ', טו-יז שוב.

(ב) ראו רש"י, ראב"ע ורמב"ן על כ', יז, למשמעות המילה "נסת". האם היא בעתיד? האם יש בה משמעות יתירה על "ניסיון"?

(ג) ראו ראב"ע ורמב"ן על י"ט, ט. כיצד הם מסבירים את המטרה השנייה של מעמד הר סיני?

2. ראו ט"ו, כב; ט"ז, ד; י"ז, טו. מהי התבנית? עתה נסו לשלב את י"ז, ב; ז עם כ', יז. נסו ליצור מבנה המסביר את המסע מים סוף לסיני. הסתמכו על ההסברים השונים ל"ניסיון" שראיתם לעיל.

3. ראו ראב"ע ורמב"ן על כ', טז. בניגוד גמור לתפיסתו הכללית, שסדר הכתובים מתאים לסדר התרחשותם, רמב"ן סבור שכ', טו-יז אינו במקומו. מדוע? נסו למקם את הקטע הנ"ל אחרי י"ט, ט, במקום שבו רמב"ן ממקם אותו. כיצד נוכל להבין אז את אזהרת הרגע-האחרון של ה'? האם תשובה לשאלה זו תוכל להצביע על תשובה לשאלה 1?

4. ראו י"ז, ח-טז, וקראו רש"י ורשב"ם על י"ז, יא. עתה ראו ראב"ע י"ז, ט. בהנחה שראב"ע צודק, מהו תפקידו של עמלק בהכנת ישראל לסיני? חישבו על שיטתו של אברבנאל בעניין הקשר בין מסה לסיני.

אפשר לענות רק בהר חורב; הנס שהתרחש שם מקשר את השכינה עם סיני ועם החיים.

לפי תיאור זה, מטרת ההקבלה בין הסיפורים הוא ליצור אצל ישראל כיסופים לחורב-סיני - מקומו של ה' ומקור החיים. סיפור מסה ומריבה הוא סיפור המטרים את מעמד הר סיני, ובו - בעזרת מהלך פסיכולוגי מורכב - ה' מעביר את הקישור שבין מים לחיים לקישור אחר, בין מים לתורה.

\*

הסבר אפשרי אחר, המתמקד באלמנט הניסיון שבשני הסיפורים, מבאר את הקשר ביניהם בצורה שונה. במסה ומריבה, בני ישראל מנסים את ה'. כאשר הם מבקשים מים ממשה, הם מנסים לבדוק האם ה' קיים או לא. במוצהר הם רק מבקשים מה' מים, אך למעשה הם מפקפקים בעצם קיומו.

מעמד הר סיני הוא התשובה האמיתית לבעיית מסה ומריבה. הבעיה לא נפתרה כאשר העם קיבל את המים שביקש, שכן הבעיה מראש לא הייתה גשמית אלא רוחנית. במעמד הר סיני, ה' נותן לבני ישראל בדיוק את מה ביקשו: הוא יורד על ההר לעיניהם ומדבר היישר לאוזניהם. בני ישראל מגלים שה' אכן מצוי בקרבם, אך נרתעים מגודלו ומנוראותו של הקב"ה. הקבלת שני הסיפורים אינה מדגישה את היות מסה ומריבה הכנה להר סיני, אלא דווקא להיפך - את הקשר הניגודי שבין שני הסיפורים. בסיני, ה' מספק לישראל את מה שביקשו במסה. הוא נותן להם את קרבתו, ובוחר את תגובתם.

## ה. פשר אזהרת ההגבלה

כעת נוכל לחזור לשאלה שהצבנו בפתיחת השיעור: מדוע חזר ה' ברגע האחרון על ציווי ההגבלה, ומדוע חשש הקב"ה שבני ישראל ירצו לעלות אל ההר.

לשיטת אברבנאל, כאמור, ה' חולל את הנס במסה ומריבה כדי ליצור כיסופים לה' ולסיני בדעתם ובנפשם של ישראל, וכדי ללמדם שמקום התורה קשור למים ולחיים. לאחר שכיסופים אלו נוצרו, קיימת סכנה אמיתית שמתוך אקסטזה רוחנית, בדיוק ברקע הקריטי, מישהו ישכח את האזהרות ויקפוץ קדימה כדי לגעת ב"חיים". יש צורך, אפוא, להזהיר שוב ושוב.

לחילופין, אם נקרא את מעמד הר סיני כהיפוך של מסה ומריבה וכניסיון של ה' את ישראל, האזהרה השנייה היא חלק מן הניסיון. ה' ביקש להתגלות לעם, והתנהג כאילו ישראל באמת מסוגלים לעמוד במחיצתו. ה' ידע, כמובן, שבני ישראל לא יוכלו לשאת את המראה, אבל בכל זאת הזהיר אותם שלא יתקרבו יותר מדי. כביכול, הוא ציפה שהם ינסו לעשות זאת, כיוון שזו הייתה בקשתם מלכתחילה.

במישור הפסיכולוגי, האזהרה החוזרת תגרום לישראל להרהר בפער שבין בקשתם את ה' לבין יחסם לקרבתו למעשה. במסה ומריבה, ישראל העמידו פנים שהם